

СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ЕТНІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається етнічний аспект соціальної стратифікації сучасного суспільства. Особливої уваги приділено ролі етнічності у формуванні соціальної нерівності.

Ключові слова: глобалізація, соціальна стратифікація, етнічність, економічна стратифікація, професійна стратифікація, соціальна нерівність.

В статье рассматривается этнический аспект социальной стратификации современного общества. Особое внимание обращено на роль этничности в формировании социального неравенства.

Ключевые слова: глобализация, социальная стратификация, этничность, экономическая стратификация, профессиональная стратификация, социальное неравенство.

In the article the ethnic aspect of social stratification of modern society. Particular attention is paid to the role of ethnicity in shaping social inequality.

Key words: globalization, social stratification, ethnicity, economic stratification, professional stratification, social nerivnst.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відносини між етносами супроводжують увесь розвиток людської цивілізації. Вони носять глобальний характер, тож впливають на всі сфери суспільного життя – політичну, соціально-економічну, духовну, сімейно-побутову тощо. Їх наслідки постійно відчуються як у загальносвітовому масштабі, так і на різних рівнях суспільної стратифікації – міждержавному, регіональному, а також у відносинах між окремими народами, етнічними групами, індивідами. Тож, якщо не вдається досягнути порозуміння на міжетнічному рівні, тоді розпочинаються найрізноманітніші конфлікти, що призводять до винищення цілих народів. Сьогодні, в умовах глобалізації, у житті народів, етнічних груп поєднуються старі та нові нерівності. Нові нерівності менше пов'язані з політикою держави, а більше диктуються ринковою конкуренцією, при якій соціальна диференціація визначається для кожного народу, насамперед культурою, що розуміється як цінності, установки, орієнтації, переконання, та впливають на соціальний розвиток. Отже, зростає прагнення країн, народів і груп населення до самоідентифікації роблять сучасний світ все більш нестійким і малопередбачуваним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз наукових праць із проблеми формування міжетнічних відносин свідчить про те, що вона розроблялася у контексті

різних наукових галузей, зокрема у дослідженнях В. Арбеніної [1], Р. Войтович [3], О. Майбороди [9], М. Козловець [6], М. Рябчук [13], А. Смілевського [14] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У глобальному сенсі національна та етнічна проблеми стали однією із найбільш актуальних проблем сучасності. Тому деякі науковці стверджують про реальну етнічну глобальну кризу, що охопила нашу планету. Неконтрольовані національні емоції, які залежно від конкретних обставин набувають форм обґрунтованого національного самоствердження або агресивного націоналізму, призводять до драматичних колізій практично на всіх континентах, але особливо на «периферії» світової цивілізації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування ролі, яку відіграє етнічність у соціальній стратифікації сучасного постіндустріального демократичного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У суспільстві завжди існує велика кількість соціальних груп, які різняться за своїм становищем у системі соціальних зв'язків, тобто завжди існує соціальна нерівність. Тому ще одним важливим процесом соціального життя є соціальна стратифікація, але стосовно етнічностей вона набуває додаткової гостроти. Якщо межі між соціальними верствами виявляються особливо рухомими і нестійкими в перехідному суспільстві,

то етнічні кордони в цей період, навпаки, стають більш рельєфними, звертають на себе увагу. Одні дослідники пов'язували це явище з припливом нової міграції, інші – із втратою колишньої сили колективної дії в ідентичності робочого класу, яка «заміщувалася» етнічною ідентичністю. Н. Глезер і Д. Моніхен писали про зниження значущості відносин власності як головного класоутворюючого фактору, у той час як етнічність визнавали більш фундаментальним джерелом стратифікації [19, с. 17]. У Західній Європі, де, здавалося б, існують більш стійкі соціальні поділи, в 70-і рр. XX століття було введено поняття «нової етнічності», яке пов'язувалося з груповою соціально-політичною поведінкою і вибудовуванням цими групами кордонів, що переслідують мету визнання їх інтересів іншими групами.

Підтвердженням цього може слугувати підхід, запропонований німецьким ученим К. Кільюеном, згідно з яким «у ході глобалізації людське співтовариство поступово інтегрується у світову соціальну систему, різні види діяльності і суб'єкти її реалізації набувають всесвітнього характеру таким чином, що світ перетворюється на певну єдність, складові елементи якого відрізняються між собою за рівнем взаємозалежності. ... Ніколи до цього люди не мали стільки спільного, і ніколи раніше їх відмінності не були настільки очевидними» [3; 18, с. 33].

Для стабільності країни, попередження конфліктів і міжетнічного протистояння важливо своєчасно виявляти ситуації можливих напруг, пов'язаних з тим, що характерні для сучасного світу ситуації конкуренції за робочі місця, участь у владі, а також загрози особистої безпеки і втрати культурної самобутності сприймаються як навмисна дискримінація тих чи інших етнічних груп. Внутрішня солідарність притаманна окремим етнічним групам, а також зберігається (всупереч теоретичним очікуванням) стійка етнічна ідентичність, етнічні почуття часом сприймаються як небажане явище, а культурне розмаїття – як перешкода для соціальних інновацій.

Тому проблема соціальної стратифікації актуальна не лише на міжнародному рівні, а й в межах однієї, окремо взятої країни. Насамперед мова йде про соціальну стратифікацію етнічних груп або т.зв. етносоціальну стратифікацію.

Відповідно до класифікації Дж. Ротшильда, існують такі типи етнічної стратифікації: вертикальна ієрархія, паралельна сегментація і сільовидна змішана модель. У випадку вертикальної ієрархії всі площини суспільного життя (політика, економіка, культура) підпорядковані етнічній перевазі або субординації (наприклад, класична система апартеїду в ПАР). При паралельній сегментації кожна етнічна група стратифікована за соціально-економічними параметрами, і її представляє політична еліта, що відстоює її інтереси. При сільовидній змішаній моделі кожна етнічна група представлена в різних видах діяльності й виконує різні економічні функції, кожен соціальний клас суспільства чи громадський сектор органічно включає представників різних етнічних груп, але система не симетрична [20, с. 22].

На думку В. Львіна, доцільно розмежувати етносоціальну стратифікацію у чистому вигляді та вторинну етносоціальну стратифікацію [4, с. 180; 1, с. 150].

Етносоціальна стратифікація у чистому вигляді є в тому випадку, коли етнічні спільноти цілеспрямовано поставлені у нерівне становище в державній ієрархії, стають об'єктом привілеїв або дискримінації.

Вторинна етносоціальна стратифікація виникає тоді, коли етнічні межі збігаються з природними зонами, галузевими та поселенськими спільнотами. Унаслідок цього етносоціальна нерівність є результатом нерівності регіонів, галузей, міста та села [4, с. 309-310; 1, с. 150-151].

Розмежування прямого, політико-адміністративного механізму стратифікації етнонаціональних груп і того їхнього розташування на різних щаблях соціальної ієрархії, яке виникає внаслідок дії інших соціальних обставин, є важливим методологічним положенням, яке необхідно враховувати, пояснюючи причини етносоціальної диференціації [1, с. 151].

У кожній із пострадянських нових незалежних держав політико-правова регламентація соціального статусу етнічних груп є суттєво відмінною. У деяких із них (зокрема, в Латвії, Естонії) прийняті закони або існують негласні установки, спрямовані на дискримінацію окремих груп населення, витискування їх з території країни, обмеження можливостей їхнього соціального просування тощо [1, с. 151].

Конструювання соціальної ієрархії відбувається на підставі диференціації на «корінне» населення та «мігрантів», належності до «титольної» нації та інших етнічних груп, інституціонованого розподілу на «етнічну більшість» та «етнічні/національні меншини» [1, с. 153].

Останнім часом дослідники щораз частіше звертаються до аналізу проблем, що виникають унаслідок диференціації населення на етнічну більшість та етнічні/національні меншини. Такий розподіл об'єктивно існує в кожній поліетнічній державі.

Однак говорити про існування етносоціальної стратифікації в чистому вигляді можна лише в тому випадку, коли одна група стає об'єктом певних привілеїв, а інші – дискримінації.

Уважають, що сам факт співіснування в одній державі етнічної більшості та етнічної меншості не дає змоги уникнути відносин домінування і підлеглості.

На думку відомого російського фахівця в галузі міжнаціональних відносин Е. Паїна, це найдавніша форма суспільної нерівності, яку не можна усунути [11, с. 278; 1, с. 154].

Справді, у сучасному світі найпоширенішою формою політико-територіального об'єднання людей стала національна держава. Її існування потребує такої національної політики, яка б сприяла консолідації населення на підставі формування єдиної громадянської ідентичності, яка за значущістю

перевищувала б усі інші типи ідентичності, зокрема регіональну та етнічну. Досягти цього не можна без існування єдиної (у більшості випадків) державної мови, уніфікованої системи освіти, впровадження більш-менш однотипних культурних стандартів тощо. І це неминуче ставить представників меншості в підлегле становище, потребує від них пристосування до вимог державоутворювальної групи [1, с. 156].

Е. Паін, як можна його зрозуміти, вважає таку ситуацію неминучою, а тому оцінювати її з позицій справедливості немає сенсу. Проте, – продовжує він, – має значення уявлення людей щодо справедливості положення в суспільстві тих чи інших етнічних спільнот і щодо державної політики стосовно більшості та етнічних меншин [11, с. 278; 1, с. 157]. Такої ж думки американський соціолог Р. Брубейкер, який вважає несуттєвим те, чи проводить держава дискримінацію щодо своїх меншин. Важливо, що про це думають самі меншини [7, с. 129].

Наприклад, у багатьох країнах Західної Європи простежується щораз більша збентеженість титульного населення з приводу втрати звичного для них соціокультурного «обличчя» країни.

Справді, збільшення еміграційних потоків, які в останню чверть ХХ ст. стали масовими, суттєво змінили структуру населення багатьох країн, перетворили раніше моноетнічні країни з незначним «вкрапленням» іноетнічного населення на поліетнічні суспільства. Значна частина емігрантів виявляється не в змозі, а іноді не бажає адаптуватись до культури країни, яка прийняла їх, привносить до неї свої звичаї, традиції, стиль поведінки, які не сприймає «корінне» населення. І воно відчуває себе щораз менш комфортно «у своєму домі». Реакцією на це стають різні форми протесту, вимоги скорочення еміграційних потоків, обмеження прав іноетнічних груп. «Спалаху» таких настроїв зазнали останнім часом Австрія, Франція, Бельгія й деякі інші країни «західного» світу.

Саме тому у свідомості багатьох західно-європейців сьогодні зароджується страх перед перспективою згасання, поглинання чужорідними етносами. На це є декілька причин. По-перше, процес «старіння» окремих етносів, зокрема західно-європейських. Факт прогресуючого «старіння» останніх не потребує особливих доказів. Це обумовлено головним чином зниженням народжуваності і збільшенням середньої тривалості життя (особливо несприятлива ситуація в Німеччині, Данії, Австрії, Бельгії, Італії, де коефіцієнт фертильності мінімальний, що загрожує скороченням чисельності населення цих країн через 50 років приблизно наполовину). Останнє, зрозуміло, поки гіпотетично, але в умовах нинішніх демографічних змін в Європі більшої, ніж раніше, актуальності набувають питання, пов'язані з міждержавною міграцією населення та робочої сили.

По-друге, на тлі цих процесів різко зростає антипатія корінних мешканців цих держав до

прибулих мігрантів, особливо до мігрантів-мусульман. В умовах депопуляції населення Європейського регіону міграційні контингенти прийшлого населення, що володіє значно вищою народжуваністю, вносять значні зміни в його національну структуру. Наприклад, у сім'ях вихідців з Індії, що проживають в Англії, число дітей більш ніж в 2 рази вище відповідного показника для корінного населення. Це означає, що частка дітей мігрантів, які народилися на території європейських країн, значно вище частки останніх у населенні приймаючих країн. Особливу проблему створюють змішані шлюби і пов'язані з ними питання громадянства. У Німеччині нині мешкає понад 15 млн іммігрантів. Майже кожен п'ятий її мешканець родом із-за кордону чи його батьки були іммігрантами. Деякі іммігранти навіть після серйозних спроб інтегруватися в німецьке суспільство не можуть знайти себе в ньому і відчують гостру ностальгію за прабатьківщиною [2, с. 3]. Тим самим проблема адаптації й інтеграції іноземців переросла в зовсім іншу – проблему співіснування корінного населення з новоутвореною національною меншістю.

У засобах масової інформації часто пишуть про конфліктні ситуації, які виникають між націоналістично налаштованими молодими людьми ФРН, Великобританії та інших західноєвропейських держав і «кольоровими» переселенцями, що підтверджує тезу про тісний зв'язок сучасної демографічної ситуації в Європі з проблемою дестабілізації міжетнічних відносин.

Певна напруженість, викликана депопуляційними процесами, стала відчуватися також в окремих країнах Східної Європи: в Угорщині, Болгарії та ін. Природний спад населення України призведе до загального його «старіння», а це, у свою чергу, внесе елементи напруженості на ринок праці. Уже сьогодні кістяк трудових колективів на багатьох підприємствах формується з представників «далеких етносів».

«Старіння» європейських націй не є винятком. Новий світовий рекорд за темпами «старіння» нації встановлює Японія. Звичайно, існує тут жорстке законодавство щодо міграції не загрожує Японії дестабілізацією міжетнічних відносин. Однак і тут може постати питання про імміграцію робочої сили, і тоді проблема міжетнічних відносин не змусить себе чекати.

Німецький фонд «Населення Землі» оприлюднив перспективи росту населення до 2050 року: із нинішніх 6,6 до 9,3 млрд осіб. Найбільше до цього зростання долучиться Африка, населення якої збільшиться більш ніж на мільярд осіб: із нинішніх 944 млн до 2 млрд. Загалом у країнах, що розвиваються (за винятком Китаю, в якому населення збільшиться лише на 9%), населення зростає на 62%: із теперішніх 4,1 млрд осіб до 6,6 млрд. Що ж до індустріальних та постіндустріальних країн, то їхнє населення також зростає, проте не так значно й не в усіх державах: із

1,22 до 1,25 млрд осіб, причому більша частина приросту населення припадає на США та Канаду (із 335 до 462 млн осіб) [6].

В Європі в деяких країнах (Швеція, Іспанія, Греція, Норвегія, Туреччина та ін.) спостерігатиметься незначний приріст населення, в інших же – приріст населення буде або нульовим, або, як у Великій Британії, Росії, Україні та низці східноєвропейських країн – негативним. Країни європейського континенту (разом із Росією та Туреччиною) очікує зменшення кількості мешканців із 733 до 669 млн осіб. Сьогодні європейці становлять 11 % від загальної чисельності населення Землі, а 2050 року, як вважають дослідники, будуть становити лише 7 % [14, с. 5].

Із огляду на отримані дані, фонд «Населення Землі» прогнозує різке збільшення міграційних потоків у всьому світі, причому маршрути цієї міграції будуть усе більш різноманітними [6]. Особливо посиляться міграційний тиск на «традиційні» країни, передовсім країни Європи, у тому числі Україну, Росію і Польщу. Науковці вже передбачають екологічні міграційні хвилі, спричинені змінами клімату, розширенням пустель, нестачею води, зменшенням площ лісів, деградацією океанів, забрудненням повітря, землі, води і морів. За деякими дослідженнями, це може спричинити зростання екобіженців до 150-200 млн [5, с. 3].

Посилення глобальних і регіональних міграційних потоків підриває існування держави-нації, розмиває її кордони, національну ідентичність. Держави фактично втратили свою головну роль у контролі за міграцією, він тепер здійснюється на міжурядовому і міждержавному рівнях. Сучасні мігранти переміщуються по світу, в якому міжнародне право почало впливати на внутрішнє законодавство, а міжнародні установи відстежують міграційні процеси та втручаються в них. Наскільки інфраструктури та засоби управління стають міжрегіональними й трансконтинентальними, настільки вони впливатимуть на глобалізацію самих міграцій та формуватимуть її.

Бурхливі демографічні процеси будуть важливим чинником відтворення та кількісного зростання передовсім мусульманської умми. Так, завдяки високому рівню народжуваності та напливу емігрантів із Північної Африки, Близького Сходу та Південної Азії мусульманське населення Європи за останні 30 років зросло втричі. Якщо така тенденція збережеться, то до 2020 року мусульмани складатимуть 10 % населення країн Євросоюзу [6].

Сьогодні Європа неспроможна нав'язати свої стандарти і цінності ісламському світові. Натомість мусульмани в європейських державах все більше замикаються в межах власного культурного, конфесійного, мовного середовища і намагаються витворити щось на кшталт «паралельного суспільства», адаптуючи «європейське доккілля» під звичний для себе спосіб життя [6]. Для осілих в Європі мусульман питання не в тому, що обрати – традиційно-ісламський чи західний спосіб життя, а в тому, як успішно функціонувати ісламу на Заході.

Тому не випадково нині в західноєвропейських країнах проживає багато неасимільованих мусульман-іммігрантів [10, с. 271]. Але мусульмани складають лише одну (хоча і помітну) частину могутнього іммігрантського потоку. На тлі демографічної кризи масова імміграція в Європу людей різних вірувань і культур, на думку американського політика і вченого П. Б'юкенена, розмиває та підриває культурну цілісність європейської цивілізації, загрожує її існуванню [12, с. 313].

За спостереженнями російських соціологів проблема адекватності, справедливості соціальних ієрархій, у тому числі етнічної, кланової, територіальної тощо, нової соціальної стратифікації загалом стає однією із центральних у сучасному російському суспільстві [16, с. 5]. У цьому разі Росія вступає в нову історичну фазу, сутність якої сформулював директор Інституту етнології РАН В. Тишков: «Настає інший час – час не тільки захисту меншин, що зазнають утиску, а й захисту більшості від радикалізму та агресивності меншості» [17, с. 131].

Ці приклади для того, щоб наголосити: далеко не завжди політико-правовий статус більшості означає її панівну роль у державі, а статус меншості – підлеглу, підпорядковану. Підтвердженням цього може бути й ситуація в Україні, де державотворчий етнос має всі підстави вважати, що наразі йому не вдалось досягти домінуючої ролі в державі, особливо якщо йдеться про так звану українізацію населення України, реальний стан запровадження української мови як державної [13, с. 20; 1, с. 158].

Із позицій стратифікаційного підходу різна частка представників різних етнічних спільнот на щаблях соціально-професійної ієрархії є виявом соціальної нерівності. Вона може бути сприйнята як гостра соціальна проблема, якщо соціальна нерівність не відповідає тому ідеалу щодо соціальної справедливості, її стандартам, які склались у суспільстві відповідно до тих ідеологічних принципів, якими це суспільство переважно керується [1, с. 159].

Однак, як зазначає В. Кривцова, деякі держави, які беруть участь у європейській інтеграції, інколи навіть не намагаються гармонізувати загальний підхід ЄС до питань укралення етносами (представниками національних меншин) своєї ідентичності. Наприклад, Франція, сприяючи своїй республіканській політиці послідовної асиміляції, намагається максимально нівелювати усі відмінності між членами різних груп до ідеалізованої «французькості», деполітизуючи їх через приватну сферу. Натомість, Німеччина, спираючись на систему тимчасової інкорпорації, створює для не-німецьких меншин практично нездоланні перешкоди при отриманні ними громадянства, сприймаючи їх (наприклад, турецьку меншину в Німеччині) просто як «гастробайтерів» [8, с. 250].

Представники меншин раптом дізнаються, що є ділові сфери або професії, доступ до яких для них закрито. Їх не беруть до вищих навчальних закладів, особливо престижних. Вони не бачать своїх

земляків в органах місцевої влади, серед керівництва країни. Це вже політична дискримінація, яка є засобом збереження більшістю своїх соціальних переваг – у заробітній платі, в рівні добробуту, у розподілі соціальних пільг. Монополізація більшістю владних важелів відкриває для неї можливості нав'язувати свої норми, цінності, мову, історичний міф [9].

Сучасні демократичні, так звані соціальні держави, якими проголошують себе більшість європейських держав, у тому числі й Україна, роблять багато зусиль, щоб нівелювати відмінності в життєвих шансах та доступі до соціальних ресурсів представників різних груп населення. Однак повністю ліквідувати соціальну нерівність не вдається і навряд чи вдасться. Як доводить П. Сорокін у класичній праці «Соціальна стратифікація та мобільність», усі спроби, що були в історії людства, зробити плоским профіль соціальної будівлі, завжди завершувалися відтворенням його конусоподібної форми [15, с. 33].

На думку Дж. Ролса, автора монографії «Теорія справедливості», наявність нерівності сама по собі не є несправедливістю, вона виникає природно, первісно. Вона стає такою лише тоді, коли «порушується ідея «справедливості як чесності», як принципу рівного права на свободу та рівномірний розподіл цінностей суспільства» [4, с. 146; 1, с. 159].

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що зазвичай етнічна стратифікація не існує в чистому вигляді, у такому випадку вона вироджується в прості расові заборони. Етнічна стратифікація виражає

соціально-етнічну нерівність різних етнічних груп, їх престиж, статус і місце в загальній ієрархії етнічних спільнот. Саме тому етнічна стратифікація найтіснішим чином пов'язана з іншими ознаками соціального статусу людини – доходом, освітою, престижем професії, обсягом владних повноважень та ін. Однак, було б помилково виводити етнічний статус із окремих вимірювань статусу, наприклад, економічного чи політичного, так чинили деякі представники марксистської концепції та прихильники традиційного соціологічного підходу до стратифікації. Питання полягає в тому, якою мірою правомірно вважати національність приписуваною від народження ознакою статусу, який раз і назавжди визначає місце людини в суспільстві. Імовірно, етнічний вимір статусу відігравав важливу роль в умовах доіндустріального суспільства з притаманними йому кастовими або становими бар'єрами. У сучасному демократичному суспільстві етнічність як показник соціального статусу сама по собі в чистому вигляді не виступає, без урахування інших вимірів стратифікації – економічних, культурних, політичних та інших – вона не спрацьовує, хоча не можна заперечувати її самостійного значення, особливо в умовах загострення міжетнічних відносин.

Перспективи подальших досліджень. Зважаючи на поліетнічність більшості сучасних країн, подальшого вивчення потребує процес формування ієрархії етнічних груп із огляду на можливість їхнього доступу до соціальних ресурсів суспільства та місця в системі міжетнічних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбеніна В. Л. Соціальний статус етнічних груп та його виміри / В. Л. Арбеніна // Вісник Львівського університету. – Сер. соціол. – 2008. – Вип. 2. – С. 149–161.
2. Браун Н. Інтегрування по-німецьки / Н. Браун // День. – 2007. – 21 червня. – С. 3.
3. Войтович Р. В. Глобальне суспільство як нова форма соціальної організації у сучасних умовах [Електронний ресурс] / Р. В. Войтович. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2005-2/txts/philo/05vrvosu.pdf>.
4. Ильин В. И. Государство и социальная стратификация советского и постсоветского обществ (1917-1996 гг.) (опыт конструктивистско-структуралистского анализа) / В. И. Ильин. – Сыктывкар : Изд-во Сыктывкар. ун-та, 1996. – 349 с.
5. Мацуур К. Чи ще може бути людство врятовано? / К. Мацуур // День. – 2008. – 26 лютого. – С. 3.
6. Козловець М. Глобальна міграція і політика ідентичності та громадянства [Електронний ресурс] / М. Козловець. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/2672/1/Kozlovets_Mikola_5.pdf.
7. Коротеєва В. В. Теории национализма в зарубежных социальных науках / В. В. Коротеєва. – М. : Росс. гуманит. ун-т, 1999. – 139 с.
8. Кривцова В. Реализация принципа пропорционального представительства этнических групп в европейских странах / В. Кривцова // Стратегія регіонального розвитку : формування та механізми реалізації : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф., 31 жовтня 2007 р. / [ред. кол. М. Іжа та ін.]. – О., 2007. – Т. 2. – С. 249–251.
9. Майборода О. Етнічна карта на парламентахських виборах не стане козирною : не той розклад [Електронний ресурс] / О. Майборода. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/index.php>.
10. Олбрайт М. Религия и мировая политика / М. Олбрайт. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 332 с.
11. Паин Э. П. Представления о неравенствах и несправедливости в межэтнических отношениях / Э. П. Паин // Справедливые и несправедливые неравенства в современной России / ред.-сост. Р. В. Рывкина. – М. : Рефердум, 2003. – С. 278–306.
12. Бьюкенен Патрик Дж. Смерть Запада / Дж. Патрик Бьюкенен. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 446 с.
13. Рябчук М. Кто самая крупная рыба в украинском пруду? Новый взгляд на отношения меньшинства и большинства в постсоветском государстве / М. Рябчук // Диаспора. – 2000. – № 2. – С. 6–31.
14. Смілевський А. Міграційне «цунамі» з Африки накриє Європу / А. Смілевський // Високий замок. – 2007. – 20 вересня. – С. 5.
15. Сорокін П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – 331 с.
16. Социальное неравенство этнических групп : представления и реальность / авт. проекта и отв. ред. Л. М. Дробичева. – М. : Akademia, 2002. – 480 с.
17. Тишков В. А. Этнология и политика / В. А. Тишков. – М. : Наука, 2001. – 240 с.
18. Globalization and the Challenge of a New Century : A Reader / P. O'Meara, H. D. Mellinger, M. Krain (eds). – Indianapolis : Indiana Univ. Press, 2000. – 569 p.

19. Glazer N. Ethnicity. Theory and Experience / N. Glazer, D. Moynihan. – Harvard University Press, 1975. – P. 171.
20. Rothschild J. Ethnopolitics : A Conceptual Framework / J. Rothschild. – New York : Columbia University Press, 1982. – 240 p.

Рецензенти: **Корецький М. Х.** – д. держ. упр.;
Плеханов О. Д. – д. держ. упр.

© Андріяш В. І., Громадська Н. А.

Дата надходження статті до редколегії 23.09.2012 р.

АНДРІЯШ Вікторія Іванівна – кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри державної служби Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: етнонаціональні процеси, етнонаціональні відносини, етнополітичні процеси, етнополітика.

ГРОМАДСЬКА Наталія Анатоліївна – кандидат політичних наук, доцент кафедри державної служби Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: соціальна політика в Україні.